

Jan Ratuszniak

„Świat kobiet, tak jak świat mężczyzn, jest podzielony na dwa obozy” : Aleksandra Kołontaj wobec ruchu feministycznego na początku XX w.

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 15, 59-70

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Ratuszniak

(Instytut Historii UE, Łódź)

„Świat kobiet, tak jak świat mężczyzn, jest podzielony na dwa obozy”¹. Aleksandra Kollontaj wobec ruchu feministycznego na początku XX w.

Przez wiele lat anglosascy naukowcy stali na stanowisku, że Aleksandra Kollontaj była związana ze środowiskami feministycznymi, a nawet przez pewien czas była ich członkinią. Ten pogląd reprezentowały zwłaszcza Cathy Porter, Karen Field i Barbara Evans Clements. Obecnie powyższe tezy należy zweryfikować, chociażby ze względu na pojawienie się nowych, drukowanych materiałów².

Stosunek Aleksandry Kollontaj do ruchu kobiecego na początku XX w. był zdecydowanie bardziej złożony, niż pisały anglosaskie uczone. Zwolenniczka wolnej miłości, choć walczyła o emancypację kobiet, uważała, że temu zadaniu może podołać jedynie ruch socjalistyczny. Zdecydowanie odżegnywała się od powiązań z feminizmem, choć jej stosunek wobec rozwijającego się ruchu feministycznego od końca lat 90. XIX w., kiedy rozpoczęła swoją karierę w ruchu socjalistycznym, do 1914 r. ewoluował³. Ten rok zamyka pierwszy okres

¹ Cytat pochodzi z książki A. Kollontaj, *Socjalnyje osnovy ženskogo woprosa*. W artykule wykorzystano tłumaczenie: A. Kollontaj, *The Social Basis of The Woman Question*, [w:] idem, *Selected Writings*, Sydney 1977. (zob. www.marxists.org/archive/kollonta/1909/social-basis.htm (dostęp: 17.04.2013)). Z uwagi na brak numeracji stron, przypisy nie będą nimi opatrzone.

² B.E. Clements, *Bolshevik Feminist: The Life of Alexandra Kollontai*, Indiana 1979; C. Porter, *Alexandra Kollontai: The Lonely Struggle of the Woman Who Defied Lenin*, New York 1980; K.L. Field, *Alexandra Kollontai: precursor of eurofeminism, "Dialectical anthropology"* 1982, vol. 3, s. 229–244.

³ Do lutego 1918 r. Rosja posługiwała się kalendarzem juliańskim. Rząd radziecki przeszedł na kalendarz gregoriański 31 stycznia 1918 r. Daty w artykule zostały podane w starym stylu.

aktywności przyjaciółki Lenina. Wkrótce po wybuchu wojny Kołłontaj zerwała z niemieckim ruchem socjalistycznym i poparła bolszewików, co całkowicie zmieniło jej życie.

Niniejszy artykuł został oparty na wystąpieniach Aleksandry Kołłontaj wygłoszonych podczas socjalistycznych kongresów robotnic w Stuttgarcie, Kopenhadze i Sankt Petersburgu. Wykorzystano także wspomnienia, listy i utwory publicystyczne bohaterki tekstu.

Na początku należy wyjaśnić ówczesne rozumienie podstawowych pojęć prezentowanych w tekście, gdyż u progu XX w. ich znaczenie w Rosji było zupełnie odmienne od współczesnego. Obecnie ruch feministyczny składa się z wielu nurtów. Możemy wyróżnić feminizm liberalny, lewicowy czy marksistowski. Można wręcz stwierdzić, że to określenie jest tożsame z ruchem kobiecym. Jednak w carskiej Rosji zakres tego pojęcia był znacznie węższy. Właściwie ograniczał się on do ruchu sufrażystowskiego, czyli walki o prawa polityczne kobiet, zwłaszcza możliwość głosowania⁴. Ówczesni przedstawiciele inteligencji wyróżniali także działaczki socjalistyczne walczące o emancypację kobiet pod względem ekonomicznym i politycznym. Uważały one przyznanie praw wyborczych niewiastom za środek wiodący do celu, jakim było obalenie caratu oraz równouprawnienie uciskanych mas. Kobiety zasilaly także ruch narodników, ale nie istniał on w czasach, o których traktuje tekst, dlatego ten wątek nie został rozwinięty⁵.

Powyższe podziały często nie były w Rosji jednoznaczne. Wynikało to z odmiennego rozwoju rosyjskiego ruchu kobiecego niż zachodniego feminizmu. W warunkach carskiego reżimu narodził ten pierwszy się pod koniec lat 50. XIX w. Niektórzy badacze jednak doszukują się jego źródeł w XVIII w., kiedy przez osiemdziesiąt lat krajem rządziły kobiety – caryce Katarzyna I, Elżbieta i Katarzyna II. Zwłaszcza ta ostatnia władczyni wspierała kobiety, chociażby po-

⁴ W Rosji do 1905 r. nikt nie miał praw wyborczych. Do tego władze zmuszały działaczki do nielegalnych działań, zakazując w 1881 r. działalności większości stowarzyszeń.

⁵ R. Putnam-Tong, *Mysł feministyczna. Wprowadzenie*, Warszawa 2002; I.I. Ju-kina, *Russkij fieminizm kak byzow sowriemiennosti*, Sankt Peterburg 2007, s. 13–19; N. Puszkariewa, *U źródeł rosyjskiego feminizmu. „Historia kobiet” w Rosji w XIX wieku i formy ich uczestnictwa w życiu społecznym*, [w:] *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki..., samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*, red. A. Szwarz, K. Sierakowska, Warszawa 2008, t. 1, s. 232–233.

przez ustanowienie szkół dla młodych szlachcianek. Car Paweł zlikwidował na początku swego panowania możliwość dziedziczenia tronu w linii żeńskiej, co zastopowało rozwój ruchu emancypacyjnego. W początkowych latach rządów Aleksandra II zaczął rozwijać się ruch filantropijny, któremu patronowały bogate arystokratki. Oprócz wsparcia finansowego stworzyły one sieć kursów zawodowych. Na początku swojego panowania następcą Mikołaja I, wychodząc na przeciw postulatam liberałów, powołał do życia żeńskie szkoły średnie, tzw. gimnazja. W późniejszych latach powstały również wyższe kursy dla kobiet, będące zakamuflowanymi studiami wyższymi. Rosyjskie przedstawicielki szlachty i inteligencji zaczynały być więc coraz bardziej świadome swoich praw⁶.

W latach 70. XIX w. doszło do podziału ruchu kobiecego w Rosji. Coraz więcej niewiast angażowało się w działalność antycarską, prowadzoną głównie przez środowiska zafascynowane ideami Marksa. Domagano się przyznania wszystkim obywatelom praw wyborczych oraz likwidacji reżimu. Wkrótce Rosjanki zaangażowane w działalność polityczną zasilały szeregi partii rewolucyjnych, a później socjalistycznych, a nie dawnego ruchu kobiecego. W pewnym momencie stanowiły ponad 20% członków lewicowych nielegalnych ugrupowań. Wskutek tych zmian przedstawicielki dawnego środowiska emancypacyjnego zaczęły stanowić mniejszość w rosyjskim ruchu kobiecym, a ich hasła apolityczności i stopniowego równouprawnienia nie odpowiadały ówczesnym interesom mieszkank imperium carów. Do tego postrzegano je jako przedstawicielki arystokracji. Socjalistki zajęły się również poprawą bytu chłopów i robotników, co przysparzało im zwolenników. Z pierwotnego nurtu ruchu kobiecego w imperium carów powstał ruch feministyczny⁷.

⁶ E.P. Fiedosowa, *Biestużewskije kursy – pierwej ženskij uniwersytet w Rossii (1878–1918 gg.)*, Moskwa 1980; G.A. Tiszkin, *Z historii wyższego kształcenia kobiet w Rosji*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1983, t. 23, s. 125–138; B. Alpern Engel, *Women in Russia 1700–2003*, Cambridge 2004, s. 70, 75; I.I. Jukina, *op. cit.*, s. 49–67.

⁷ Według rosyjskich badaczy w rosyjskim ruchu rewolucyjnym w latach 70. i 80. XIX w. kobiety stanowiły ponad 20% członków. Uczestniczyły także czynnie w aktach terroru czy dyskusji teoretycznej. Nierzadko, jak np. Maria Spirydonowa, pełniły ważne funkcje w partiach socjalistycznych. E.A. Pawljuczenko, *Ženszcziny w russkom oswoboditel'nom dwiżenii*, Moskwa 1988, s. 224–225; N. Puszkariewa, *op. cit.*, s. 235–237.

Należy także podkreślić, że oba środowiska różniły się źródłami inspiracji. Działaczki ruchu socjalistycznego odwoływały się do prac Marksa i Engelsa, zaś w latach 90. XIX w. do dzieła niemieckiego socjalisty Augusta Bebla⁸ *Kobieta i socjalizm*. Dużą popularnością cieszyły się też prace działaczki SPD Klary Zetkin⁹. Natomiast feministki początkowo odwoływały się do George Sand, później natomiast korzystały z dorobku liberalizmu i zachodnich wzorców, np. sufrażystek, wiele z nich po rewolucji 1905 r. związało się z partią Kadetów¹⁰.

W takim momencie rozwoju rosyjskiego ruchu kobiecego pod koniec lat 90. XIX w. rozpoczęła swoją działalność Aleksandra Kollontaj. Późniejsza pierwsza kobieta pełniąca funkcję ministra i ambasadora mogła korzystać z praw wywalczonych przez działaczki ruchu dam. Jako córka generała carskiej armii Michała Domontowicza mogła ukończyć wyższe kursy dla kobiet, zdobyć uprawnienia nauczycielki, a także studiować ekonomię w Zurichu. Tam zetknęła się również z pracami socjalistycznych myślicieli. O jej formacji ideowej zdecydowały jednak kontakty z przedstawicielkami świata pracy. Przyszła członkini Rady Komisarzy Ludowych – zgodnie ze słowami swej przyjaciółki i biografki, Anny Itkiny – pod wrażeniem ciężkich warunków pracy i nędzy robotnic miała stwierdzić: *kobiety, ich los przejmuje mnie przez całe życie, to one popchnęły mnie ku socjalizmowi*¹¹.

Kariera Aleksandry Kollontaj rozwijała się dosyć szybko. Lewicowa działaczka nie tylko zapoznała się z pracami Augusta Bebla, ale nawiązała także współpracę z najważniejszymi postaciami rosyj-

⁸ August Bebel (1840–1913) – niemiecki socjalista, związany z SPD. Przyjaciół Eduarda Berensteina. Od lat 60. XIX w. był jednym z przywódców niemieckiej socjaldemokracji. Patrz: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/57832/August-Bebel> (dostęp: 17.04.2013).

⁹ Klara Zetkin (1857–1933) – niemiecka socjalistka oraz pacyfistka. Przez wiele lat była członkinią SPD, po 1917 r. przeniosła się jednak do USPD (Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands), by w 1919 r. zasiąść KPD (Kommunistische Partei Deutschlands). Od 1920 r. zasiadała w Reichstagu. W 1933 r., po podpaleniu siedziby niemieckiego parlamentu, wyjechała do ZSRR, gdzie zmarła. Patrz: <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/GERzetkin.htm> (dostęp: 16.04.2013).

¹⁰ Partia Konstytucyjno-Demokratyczna – nazywana potocznie Kadetami. Istniała w latach 1905–1917, miała charakter liberalny. R. Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism and bolshevism. 1860–1930*, Princeton 1978, s. 84–89; I.I. Jukina, *op. cit.*, s. 213–216; N. Puszkariewa, *op. cit.*, s. 237.

¹¹ A.M. Itkina, *Riewolucjonier, tribun, diplomat*, Moskwa 1970, s. 44.

skiej socjaldemokracji. Podjęła również ambitną próbę stworzenia oryginalnego, rosyjskiego programu emancypacji kobiet opartego na socjalistycznych koncepcjach. W tym samym czasie zaczęła występować ostro przeciwko ideom feministycznym. Od innych działaczy socjalistycznych odróżniła ją fascynacja pracami austriackiej pisarki i zwolenniczki wolnej miłości Grete Meisel-Hess, która prognozowała kryzys płci i konieczność reformy relacji pomiędzy kobietami oraz mężczyznami¹².

Dzięki niezwykłemu talentowi do języków¹³ Aleksandra Kołłontaj zaczęła szybko reprezentować partię na międzynarodowych konferencjach socjalistów. Już w 1906 r. została zaproszona na IV Socjalistyczną Konferencję Niemieckich Kobiet. Rok później na pierwszej międzynarodowej konferencji socjalistek w Stuttgarcie przyszła Komisarz Ludowy ds. Społecznych wygłosiła przemówienie doskonale oddające jej stosunek do idei feministycznej. Jednak jej koncepcje były kontrowersyjne¹⁴.

Aleksandra Kołłontaj zaczęła swoje wystąpienie niewinnie: *Nowe niebezpieczeństwo zagraża dominacji burżuazji – robotnice zdecydowanie, by pójść ścieżką wytyczoną przez organizację międzynarodowej klasy robotniczej*¹⁵.

Następnie Kołłontaj podkreślała siłę socjalistycznych organizacji kobiecych, ich liczebność, organy prasowe, których nakład wynosił kilkadziesiąt tysięcy egzemplarzy. Według lewicowej opinii Kołłontaj tej idyllicznej rzeczywistości zagrażał brak jedności wśród robotnic¹⁶.

¹² Grete Meisel-Hess (1879–1922) – austriacka pisarka, zwolenniczka wolnej miłości. Była pacyfistką. Propagowała feminizm oraz walczyła z antysemityzmem. B. Farnsworth, *Aleksandra Kollontai: Socialism, Feminism, and the Bolshevik Revolution*, Stanford 1980, s. 16–20; A.M. Kollontaj, *Ljubow i nowaja moral'*, [w:] *Filosophija ljubiej. Sbornik*, t. 2, Moskwa 1990; A. Rose, *Jewish Women in Fin De Siécle in Vienna*, Austin 2008, s. 100 (zob. http://az.lib.ru/k/kollontaj_a_m/text_1912_lubov_i_novaya_moral.shtml (dostęp: 15.04.2013)). Z uwagi na brak numeracji stron przypisy nie będą nimi opatrzone.

¹³ Aleksandra Kołłontaj miała władać biegle trzynastoma językami, por. L. Bryant, *Six Red Months in Russia: An Observers Account of Russia Before and During the Proletarian Dictatorship*, New York 1918 (zob. <http://www.marxists.org/archive/bryant/works/russia/ch12.htm> (dostęp: 17.04.2013)). Z uwagi na brak numeracji stron przypisy nie będą nimi opatrzone.

¹⁴ B. Farnsworth, *op. cit.*, s. 25–26.

¹⁵ A. Kołłontaj, *Mieżdunarodnyje socialisticzieskije sowieszczanija robotnic*, [w:] A. Kołłontaj, *Izbrannyje stati i rieczy*, Moskwa 1972, s. 82.

¹⁶ *Ibidem*, s. 83–85.

O ile według Kołłontaj walka o bezpośrednie prawa wyborcze dla robotników i likwidację cenzusu była niezwykle istotna dla ruchu socjalistycznego, o tyle *inaczej jest w kwestii praw wyborczych dla kobiet*¹⁷.

Według Kołłontaj sama idea głosowania *bez różnicy płci* niosła ze sobą wiele zagrożeń dla ruchu socjalistycznego. Działaczka twierdziła, że dopiero od niedawna kobiety pracowały, a wiele z nich nie zmieniło swojej burżuazyjnej, tradycyjnej mentalności, a więc popierałyby siły reakcyjne. Kiedy jednak podczas kongresu głosowano nad uchwałą wsparcia praw wyborczych dla kobiet, określiła ona opozycyjne działaczki występujące przeciwko pełnej demokracji mianem *fanatyczek i oportunistek w duchu nieuświadomionego feminizmu*¹⁸.

Kołłontaj podkreślała, że idea walki o prawa wyborcze nie była zła, jednak razem z nią powinno następować polityczne uświadczenie robotnic. Kobiety powinny jednak wspierać partię, rozwijać się w ramach ruchu socjalistycznego. Następnie zaatakowała niemiecką i austriacką delegację, że boją się *przyczepienia etykiety feminizmu*, podczas gdy kobiety naprawdę odczuwają *palącą* potrzebę dołączenia do życia politycznego. Pod koniec swojego wystąpienia Aleksandra Kołłontaj zaatakowała jednak feministki: *walczą [one] o udostępnienie przywilejów, którymi dotychczas dysponowali mężczyźni, jednak to robotnice realizują wspólny, proletariacki cel*¹⁹.

Wypowiedzi Kołłontaj wzbudziły konsternację wśród słuchaczy. Najprawdopodobniej przyjaciółka Jerzego Plechanowa²⁰ chciała zachować jednakowy dystans do poszczególnych delegacji. Belgijskie i szwedzkie działaczki chciały, by ruch socjalistyczny zaangażował się na większą skalę w walkę o prawa wyborcze dla kobiet. Natomiast niemieckie towarzyszki sądziły, że jest na to za wcześnie. We-

¹⁷ *Ibidem*, s. 86.

¹⁸ *Ibidem*, s. 87.

¹⁹ *Ibidem*, s. 89–94.

²⁰ Jerzy Plechanow (1856–1918) – początkowo członek organizacji narodnickich Ziemia i Wola. Prześladowany przez władze rosyjskie, od 1880 r. na emigracji w Szwajcarii. Po zapoznaniu się z dziełami Karola Marksa zrezygnował z ideologii narodnickiej na rzecz marksizmu. W 1883 r. założył pierwszą marksistowską organizację rosyjską *Wyzwolenie Pracy*. W 1903 r. nie poparł bolszewików na drugim zjeździe Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji w Brukseli. W tym czasie, z uwagi na różnice poglądów zarówno w dziedzinie filozofii, jak i polityki, zakończył długoletnią współpracę z Leninem. Był negatywnie nastawiony do przemian w Rosji po 1917 r. S. Baron, *Plekhanov: The Father of Russian Marxism*, Stanford 1963.

dług angielskiej badaczki Beatrice Farnsworth, Kołłontaj w zawołany sposób podkreślała, że kwestia *prawa głosu*, choć istotna, nie była najważniejsza na tym etapie rozwoju ruchu robotniczego²¹.

Kołłontaj, chociaż negatywnie nastawiona do ruchu feministycznego, nie była jego zdecydowaną przeciwniczką. Postrzegała go jako burżuazyjny, jednak niezdolny do zagrożenia socjalizmowi. Wkrótce miało się to zmienić za sprawą pierwszego Wszechrosyjskiego Kongresu Kobiet zorganizowanego 10 grudnia 1908 r. przez Wszechrosyjski Związek Równych Praw dla Kobiet²².

Sama Kołłontaj, kiedy dowiedziała się o planach organizacji zjazdu wiosną 1908 r., stwierdziła, że będzie on miał olbrzymie znaczenie dla *kobietych mas proletariatu*. Postanowiła również wziąć w nim udział, nawet pomimo pogłosek o planach zbojkotowania go ze stron partii socjalistycznych. Według jej przyjaciółki, reporterki Ines De Palenci, spotkanie miało doprowadzić do pogodzenia skłóconych środowisk kobiecych i stworzenia wspólnej reprezentacji politycznej. Lewicowej działaczce nie odpowiadały te rozwiązania, jednak chciała zaprezentować postulaty mas robotniczych²³. Należy zaznaczyć, iż Kołłontaj nie przewodniczyła delegacji socjalistek na ten kongres, gdyż funkcję tę pełniły działaczki partii bolszewickiej: Praskowia Kudelli i Wiera Słuckaja²⁴. To wydarzenie świadczyło o kilku faktach – zróżnicowaniu grupy lewicowych aktywistek udających się na kongres. Z drugiej strony, to zdarzenie mogło oznaczać, że członkinie delegacji nie utożsamiały się ze wszystkimi poglądami ówczesnej zwolenniczki i przyjaciółki Plechanowa.

²¹ B. Farnsworth, *op. cit.*, s. 24–25.

²² Wszechrosyjski Związek Równych Praw dla Kobiet – organizacja założona w 1907 r. Miała na celu walkę o prawa kobiet. Skupiała działaczki feministyczne. Istniała do 1917 r. L. Edmondson, *Russian Feminism and the First All-Russian Congress of Women*. “Russian History. Special Section Revolutionary Russian Women” 1976, vol. III, part 2, s. 123; I. I. Jukina, *op. cit.*, s. 362-372.

²³ I. De Palencia, *Alexandra Kollontay, ambassador from Russia*, New York 1947, s. 41, 45; A.M. Kollontaj, *Letopis mojej žywni*, Moskwa 2004, s. 210.

²⁴ Wiera Słuckaja (1874–1917) – działaczka partii bolszewickiej. Zginęła podczas rewolucji lutowej 1917 r.; Praskowia Kudelli (1859–1944) – działaczka partii bolszewickiej. Była przyjaciółką Lenina od 1901 r. Była redaktorką i członkinią redakcji wielu lewicowych, a później komunistycznych, pism: „Iskra”, „Izwestija”, „Prawda”. Autorka historii partii bolszewickiej, zmarła podczas blokady Leningradu. M.J. Hutton, *Russian and West European Women, 1860–1939*, Boston 2001, s. 117; L. Batalowa, *Tietienka (P.F. Kudelli)*, [w:] *Žen□zcziny russkoj riewolucji*, Moskwa 1968, s. 226–236; S. Zimowa, *Siekrietar Rajkoma*, [w:] *Ibidem*, s. 414–425.

Kiedy zjazd się rozpoczął, okazało się, że panuje na nim olbrzymia dysproporcja sił pomiędzy poszczególnymi środowiskami. Według wspomnień Kołłontaj, na siedemset delegatek zaledwie czterdzieści pięć stanowiły socjalistki. W liście do Plechanowa z 19 stycznia 1909 r. zmniejszyła ona liczbę swojej grupy do trzydziestu pięciu działaczek, z których część miały stanowić robotnice²⁵.

Rzeczywiście dysproporcja istniała, jednak warto podkreślić, że organizatorki zaprosiły też przedstawicielki innych środowisk kobiecych, np. chłopki. Występowali tam także mężczyźni będący ekspertami w danej dziedzinie i sympatykami ruchu kobiecego. Podzielono również kongres na sekcje tematyczne dotyczące prawa, edukacji, sytuacji społecznej, codziennych wyzwań kobiet w Rosji i na świecie. Pomimo to mienszewicy i bolszewicy chcieli zbojkotować konferencję. Szybko jednak dyskusja została zdominowana przez środowiska feministek i socjalistek. Obie grupy nie mogły znaleźć płaszczyzny porozumienia. Różniło je bowiem wszystko. Pierwsze głosiły hasło legalnego działania na rzecz praw kobiet, natomiast drugie żądały natychmiastowego równouprawnienia na drodze rewolucji. Dyskusja toczyła się także na temat kwestiach socjalnych. Na końcu obie grupy sformułowały osobne wnioski²⁶.

Aleksandra Kołłontaj jeszcze przed swoim wystąpieniem *Robotnica we współczesnym świecie* odkryła, że feministki uważają ją za wroga. W trakcie obrad doszło do ostrej wymiany poglądów pomiędzy delegatkami z różnych środowisk. Rozmawiano o celach oraz środkach ich realizacji przez ruch kobiecy. Lewicowa działaczka włączyła się do burzliwej dyskusji. Oskarżyła działaczki WZRPK o wspieranie burżuazji. Dodała także: *Kwestia kobieca – twierdzą feministki – opiera się na pojęciach prawa i sprawiedliwości, (...) kwestia kobieca – twierdzą proletariuszki – to zagadnienie bochenka chleba*²⁷.

Wspierana przez inne lewicowe działaczki, Aleksandra Kołłontaj chciała uczestniczyć w końcowym etapie dyskusji, co jednak uniemożliwiła jej choroba. Sytuację rewolucjonistki skomplikował jeszcze fakt, że obrady zostały przerwane przez funkcjonariuszy rosyjskiej policji, która poszukiwała osób oraz nielegalnych materiałów. Lewi-

²⁵ A.M. Kołłontaj, *Letopis...*, s. 211; eadem, „*Riewolucija-wielikja mjatieżnica*”. *Izbrannoje pisma 1901–1952*, Moskwa 1988, s. 48.

²⁶ R. Goldberg-Ruthchild, *Equality & Revolution. Women's Rights in the Russian Empire, 1905-1917*, Pittsburgh 2010, s. 125–132.

²⁷ A.M. Itkina, *op. cit.*, s. 50; R. Goldberg-Ruthchild, *op. cit.*, s. 125, 129.

cowa aktywistka, mając świadomość, że była poszukiwana za swą działalność, na widok policji sprawdzającej dokumenty podjęła decyzję o natychmiastowym opuszczeniu kraju²⁸.

Pod koniec kongresu Księżna Tarchanowa²⁹ ironicznie stwierdziła, że *Kołłontaj zachorowała w dogodnym momencie*. To sformułowanie spotkało się z aplauzem środowisk feministycznych, chociaż prawdopodobnie wiedziały o trudnej sytuacji lewicowej działaczki. Informacja o tym incydencie dotarła do autorki *Wielkiej Miłości*³⁰.

Kołłontaj podjęła próbę oceny Wszechrosyjskiego Kongresu Kobiet we wspomnianym już liście do Jerzego Plechanowa, napisanym już po ucieczce z Rosji. Zjazd oceniała jako *wielkie i interesujące wydarzenie*. Krytykowała mienszewików i bolszewików, którzy planowali jego bojkot. Jednak zaznaczała, że organizatorki przeznaczyły za mało miejsc dla robotnic i socjalistek. Według niej powinny otrzymać około dwustu miejsc. Wydarzenia, do jakich doszło, oceniła w następujący sposób: *Można było spojrzeć na zjazd jako na przeprowadzenie linii demarkacyjnej pomiędzy burżuazyjnym feminizmem i kobiecym ruchem robotniczym*³¹.

Po burzliwym zjeździe Aleksandra Kołłontaj zdecydowanie zaczęła występować przeciwko ruchowi feministycznemu. Najprawdopodobniej na jej wcześniejszą niechęć do tego ruchu nałożyło się również zachowanie przedstawicielek burżuazji podczas kongresu. Mogła również sądzić, że któryś z uczestników dyskusji doniósł na nią Ochranie. Warto też zaznaczyć, że lewicowa działaczka w trakcie pierwszego roku swojej emigracji odwiedziła Anglię, gdzie rozmawiała z sufrażystkami. Ta rozmowa również pogłębiła jej niechęć do tego skrzydła ruchu kobiecego³².

Pomimo swojej niechęci do środowisk feministycznych oraz niewątpliwiej traumy związanej z Wszechrosyjskim Zjazdem Kobiet, Aleksandra Kołłontaj potrafiła przełamać swoje animozje i współpracować z osobami luźno związanymi z ruchem sufrażystowskim w Rosji. Jedną z tych osób była jej wieloletnia przyjaciółka, pisarka Tatiana Szczepkina-Kupiernik. Jak świadczy korespondencja pomiędzy nimi, więzi przyjaźni łączące pisarkę, a także córkę carskiego

²⁸ A. Kołłontaj, *Letopis mojej żywni...*, s. 211.

²⁹ Niestety, nie udało się ustalić życiorysu tej działaczki ruchu feministycznego.

³⁰ R. Goldberg-Ruthchild, *op. cit.*, s. 133; L. Edmondson, *op. cit.*, s. 133.

³¹ A. Kołłontaj, „*Riewoljucija-wielikja mjatieżnica...*”, s. 48–49.

³² C. Porter, *op. cit.*, s. 148.

generała, przetrwały różnice światopoglądowe i burzliwe konflikty pomiędzy zwaśnionymi stronami kobiecego ruchu. W przededniu I wojny światowej Kołłontaj próbowała także nawiązać kontakt z koleżanką, redaktorką książek autorki *Debory* oraz wydawczynią kobiecej prasy Praskowią Arian. Te zabiegi nie odniosły jednak sukcesu, lewicowa działaczka nie została wpuszczona na łamy żeńskiej prasy³³.

Pomimo przyjaźni z Tatianą Szczepnik-Kupiernik Kołłontaj ponawiała ataki na ruch feministyczny. Podczas II Międzynarodowej Konferencji Kobiet w Kopenhadze zorganizowanej w 1910 r. pod patronatem II Międzynarodówki lewicowa działaczka przedstawiła swój stosunek do ruchu feministycznego i jego postulatów. Po ukazaniu siły partii socjalistycznych, nakreśliła swoją ocenę sytuacji w Finlandii. W tej części imperium carów kobiety bowiem nie tylko mogły głosować, lecz również zasiadały w parlamencie. Według słynnej działaczki było to korzystne dla tamtejszych niewiast, umożliwiała im poszerzenie horyzontów, wręcz *wyjście poza obręb kobiecych spraw*³⁴.

Następnie Kołłontaj opisała swoją dyskusję z angielską sufrażystką Charlotte Despard i jej koleżankami. Jak zauważyła, argumenty brytyjskich feministek były miałkie, zaś jej przeciwniczki były *słabymi mówcami*, do tego działającymi na rzecz burżuazji. Lewicowa działaczka tak opisała ich reakcję na socjalistyczny program: *harmonia wspólnych interesów, skargi na surowość zasad walki klasowej, niesprawiedliwość (...) wszystko to reprezentują burżujki*. Według lewicowej działaczki przykład Anglii dobitnie pokazywał, że współpraca ruchu socjalistycznego z feministycznym i burżuazyjnym nie była możliwa, gdyż oba środowiska miały odmienny stosunek do podstawowych kwestii, takich jak własność, podatki, edukacja. Kołłontaj podkreślała, iż *socjalistyczny ruch kobiet może osiągnąć*

³³ Tatiana Szczepkina-Kupiernik (1874–1952) – znana poetka i pisarka związana z Moskwą. Współpracowała z wieloma rosyjskimi poczytnymi gazetami. Sympatyzowała z ruchem feministycznym przed I wojną światową. Po rewolucji październikowej 1917 r. zajęła się tłumaczeniem zagranicznych sztuk. Praskowia Arian (1865–1944) – publicystka i redaktorka kobiecych pism. T.L. Szczepkina-Kupiernik, *Dni mojej Żywni*, Moskwa 1950; A.M. Kołłontaj, „*Riewolucija-wielikja mjatieżnica...*”, s. 55–89, 102–108; <http://libinfo.org/index/index.php?id=112950> (dostęp: 15.05.2013).

³⁴ A.M. Kołłontaj, *Mieždunarodnyje...*, s. 97.

swoje cele jedynie w ścisłej współpracy z partiami robotniczymi³⁵.

W 1909 r. Aleksandra Kollontaj wydała *Socjalne podstawy kwestii kobiecej*. W tym utworze zamieściła swój autorski program emancypacji kobiet. Opierając się na klasykach myśli socjalistycznej, Marksie, Engelsie i Beblu oraz pracach Meisel-Hess, stworzyła własną, dość utopijną koncepcję, która miała doprowadzić do całkowitej zmiany rzeczywistości, wyzwolenia kobiet na drodze rewolucji. Lewicowa działaczka postulowała wolną miłość, reformę małżeństwa poprzez zrównanie w prawach niewiast i mężczyzn oraz zmianę stosunków posiadania, a także likwidację kapitalistycznego wyzysku³⁶.

Aleksandra Kollontaj w pierwszym rozdziale jasno określiła swój stosunek do feminizmu: *Świat kobiet jest podzielony, tak jak świat mężczyzn, na dwa obozy; interesy i aspiracje jednej grupy kobiet zbliżają je do burżuazji, natomiast drugą do proletariatu, a jego postulaty obejmują także całkowite rozwiązanie kwestii kobiecej. Tak więc, chociaż oba obozy się posługują się hasłem "emancypacji niewiast", tak naprawdę ich cele i interesy są różne. Każda ze stron nieświadomie utożsamia się z dążeniami swojej klasy*³⁷.

Stosunek Aleksandry Kollontaj do feminizmu był zatem od początku negatywny. Wynikało to z rosyjskich uwarunkowań historycznych. Bohaterka artykułu wywodziła się ze środowiska lewicowego, skonfliktowanego z innymi odłamami ruchu kobiecego działającego na terenie imperium carów. Należy zaznaczyć, że początkowo, pomimo wyrazistych poglądów politycznych, wyrażanych w artykułach bądź na międzynarodowych wystąpieniach nie wykluczała taktycznej współpracy ze swoimi rywalkami, czego wyrazem był udział w Wszechrosyjskim Kongresie Kobiet. Chciała również dyskusji ze środowiskiem *burżujek*. Zjazd ten uświadomił jednak przyszłej zwolenniczce Lenina wrogość, jaką darzyły ją feministki. Również traumatyczne wydarzenia: wizyta policji, pośpieszna ucieczka z Rosji, wpłynęły na punkt widzenia córki carskiego generała. Od tego mo-

³⁵ Charlotte Despard (1844–1939) – angielska sufrażystka związana z partią pracy. Stopniowo jej poglądy radykalizowały się. Po I wojnie światowej wspierała irlandzkich bojowników o wolność z Sinn Fenn. Będzie wspierała ZSRR, po jego powstaniu. M. Mulvihill, *Charlotte Despard: A Biography*, London 1989. Kollontaj oceniała ją lepiej niż inne sufrażystki, A. Kollontaj, *Międzynarodnyje...*, s. 97–98.

³⁶ B.E. Clements, *op. cit.*, s. 49–50.

³⁷ A. Kollontaj, *The Social Basis of The Woman Question*, [w:] A. Kollontaj, *Selected Writings*, Sydney 1977 (zob. <http://www.marxists.org/archive/kollonta/1909/social-basis.htm> (dostęp: 17.04.2013)).

mentu stosunek do nich uległ radykalizacji. Pomimo tej sytuacji nie zerwała swojej przyjaźni z Tatianą Szczepkiną-Kupiernik, związaną z nie socjalistycznym ruchem kobiecym. Kołłontaj w następnych latach zdecydowanie atakowała publicznie ideologię feministyczną. Stała na stanowisku, iż konflikt z nimi miał podłoże klasowe, więc lewica nie mogła nawiązać z nimi jakiegokolwiek dialogu.

Summary

Women's world, like men's world, is divided into two fractions. Aleksandra Kołłontaj and the Feminist Movement at the beginning of the 20th century

Aleksandra Kołłontaj's attitude towards the feminist movements of the early 20th century was complicated. Initially, Kołłontaj held negative opinions of the feminists. These views were determined by the Russian historical context. Kołłontaj represented the leftist part of the society, the groups which were in conflict with the other women's movements operating in the tsarist empire. It must be observed, however, that in spite of the initially different political views, she nevertheless considered the possibility of cooperation, which became evident during the Russian Congress of Women. Later still, her views became more radical. Despite this change, Kołłontaj shows continuing respect to Tatiana Schepkina-Kupernik, who was not involved in the women's socialist movement. In the years to follow, Kołłontaj launched attacks against the feminist ideology. She held a view that the conflict with the feminists was determined by the social class differences and was therefore impossible for the leftists to be solved through negotiation.